

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.7.52>

УДК 331.4:338.2

С. О. Назарко,

к. е. н., доцент, учений секретар, Пенітенціарна академія України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4841-9201>

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ЗАХОДІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

S. Nazarko,

PhD in Economy, Associate Professor, Learned Secretary,

Penitentiary Academy of Ukraine

ANALYSIS OF THE ECONOMIC CONSEQUENCES OF THE IMPLEMENTATION OF EFFECTIVE LABOR PROTECTION MEASURES

У статті аналізуються економічні наслідки впровадження ефективних заходів з охорони праці на підприємствах, що визначаються комплексним підходом щодо покращення умов і підвищення безпеки праці.

Обґрунтовано, що завдяки скасуванню компенсацій і витрат за несприятливі умови праці через недотримання відповідних санітарно-гігієнічних вимог і правил безпеки на робочому місці, можна зекономити на матеріальному відшкодуванні.

Дана стаття спрямована на вивчення фактичного впливу заходів з охорони праці на економічні показники підприємства з метою розкриття потенційних вигід та витрат, пов'язаних з їх впровадженням. Зокрема, досліджується, як

ефективні заходи з охорони праці впливають на продуктивність праці, зниження витрат на медичне обслуговування та відшкодування, нормалізацію психологічного середовища трудового колективу, збільшення фонду робочого часу, зниження плинності кадрів, зменшення нещасних випадків на виробництві і захворювань працівників, а також загальний економічний результат для підприємства.

The article analyzes the economic consequences of the implementation of effective labor protection measures at enterprises, determined by a comprehensive approach to improving conditions and increasing labor safety.

It is substantiated that thanks to the cancellation of compensations and costs for unfavorable working conditions due to non-compliance with the relevant sanitary and hygienic requirements and safety rules at the workplace, it is possible to save on material compensation.

This article is aimed at studying the actual impact of labor protection measures on the economic indicators of the enterprise in order to reveal the potential benefits and costs associated with their implementation. In particular, it is investigated how effective labor protection measures affect labor productivity, reducing costs for medical care and compensation, normalizing the psychological environment of the workforce, increasing the working time fund, reducing staff turnover, reducing occupational accidents and employee illnesses, as well as general economic result for the enterprise.

Considering the state of war in the country, there is a pressing need for re-equipment and reconstruction of production, re-planning of technological processes, replacement of equipment with new, higher-quality ones, improvement of existing production processes or introduction of new technologies, which leads to the need for reforming the labor protection management system.

Thus, the implementation of effective occupational health and safety measures is a beneficial step for any enterprise, regardless of its size or industry. Improving working conditions not only ensures the safety and health of workers, but also brings significant economic benefits through reduced costs and increased productivity.

Although the initial investment may be substantial, the long-term benefits usually outweigh the costs. Investments in labor protection are not only ethically important, but also strategically justified from the point of view of increasing the efficiency of the enterprise and its competitiveness on the market. This makes labor protection not only socially responsible, but also an economically beneficial activity for enterprises and the state as a whole.

Ключові слова: *економічна ефективність, економічний ефект, соціально-економічне значення, охорона праці, законодавство з питань охорони праці.*

Keywords: *economic efficiency, economic effect, socio-economic significance, labor protection, legislation on labor protection.*

Постановка проблеми. З огляду на важливість економічних інтересів у дотриманні всіх вимог нормативно-правових актів, що на сьогодні є одним із головних факторів модернізації стану охорони праці на підприємствах, з'являється нагальна потреба у створенні економічних механізмів мотивації роботодавців виконувати обов'язки щодо забезпечення умов безпеки праці, вчасно атестувати робочі місця та вживати комплексних заходів із мінімізації впливу шкідливих виробничих факторів на здоров'я працівників [4].

Незважаючи на наявність регулятивних вимог і технічних рекомендацій щодо охорони праці, практична реалізація цих заходів і їх вплив на економіку підприємства залишаються менш дослідженими аспектами.

Враховуючи воєнний стан країни, виникає спонукаюча потреба в переоснащенні та реконструкції виробництва; переплануванні технологічних процесів; заміні обладнання на нове, більш високоякісне; удосконаленні існуючих виробничих процесів або впровадження нових технологій, що зумовлює потребу у реформуванні системи управління охороною праці.

Таким чином, впровадження ефективних заходів з охорони праці є вигідним кроком для будь-якого підприємства, незалежно від його розміру чи галузі. Покращення умов праці не лише забезпечує безпеку та здоров'я працівників, але й приносить значні економічні переваги через зменшення витрат і підвищення

продуктивності. Хоча початкові інвестиції можуть бути суттєвими, довгострокові вигоди зазвичай перевищують витрати. Інвестиції в охорону праці виявляються не тільки етично важливими, але і стратегічно обґрунтованими з погляду підвищення ефективності підприємства та його конкурентоспроможності на ринку. Це робить охорону праці не лише соціально відповідальним, але й економічно вигідним напрямком діяльності для підприємств та держави в цілому.

Аналіз досліджень і публікацій та невирішені частини проблеми.

Дослідження економічних і соціальних аспектів охорони праці були проведені такими вченими, як: Березуцький В. В., Бужанська М. В., Гандзюк М.П., Дідур К. М., Дмитрюк С. П., Ніпіаліді О., Васильчишин О., Хінальська Т. Р., Федоренко С. В. (1-6). Проте, не зважаючи на активні наукові пошуки і певні здобутки, проблеми в сфері охорони праці залишаються актуальними і вимагають подальших досліджень.

Мета і завдання наукової роботи. Мета полягає в тому, щоб на основі наукових досліджень і аналізу даних дати обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення системи охорони праці з точки зору економічних переваг і соціальної відповідальності.

Досягнення зазначеної мети обумовило необхідність розв'язання наступних завдань:

- розглянути теоретичні та прикладні аспекти основ охорони праці та її економічного значення;
- окреслити економічні методи управління охороною праці, які скеровані на стимулювання діяльності підприємства для досягнення певних цілей охорони праці з урахуванням інтересів та потреб працівників, трудових колективів та керівників підприємства;
- визначити потенційні економічні вигоди від впровадження заходів з охорони праці;
- сформулювати основні складові державної політики в галузі охорони праці;
- проаналізувати економічні витрати, пов'язані з впровадженням заходів з охорони праці;

– розробка рекомендацій щодо приведення законодавства з питань охорони праці у відповідність до законодавства ЄС.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися методи аналізу і синтезу, системного підходу та моделювання, синергізму та ієрархічності.

Виклад основного матеріалу. Життя та здоров'я людини – це фундаментальні цінності, які визначають якість і тривалість існування індивіда. Життя людини є унікальним та неповторним, а здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних вад. Людина здійснює свою діяльність на робочому місці, оснащеному необхідним технічним обладнанням, інвентарем, робочими інструментами і меблями для виконання певних видів робіт, які певним чином впливають на життя людини.

В умовах ринкової економіки заслуговує на увагу аналіз економічних аспектів щодо управління охороною праці. Реалізація заходів із поліпшення умов і охорони праці мають значний вплив як на економічні, так і на соціальні результати виробництва.

До економічних результатів впливу умов праці на людину, що мають позитивне значення, слід віднести підвищення продуктивності праці, раціональне використання основних фондів, зниження рівня абсентеїзму (пропусків роботи) та текучості кадрів і т.ін.

Сучасні підприємства значно більше витрачається на пільги і компенсації, пов'язані з небезпечними умовами праці, компенсацію наслідків несприятливих умов праці, ніж на заходи безпеки та нормалізації умов праці.

У той же час економічний аналіз показує, що підприємствам доцільніше направляти кошти на поліпшення умов і запобігання нещасних випадків і професійних захворювань. Інвестиції в охорону праці допомагає підприємству дотримуватися вимог законодавства, що може запобігти штрафам і санкціям з боку контролюючих органів. Компанії, які дбають про своїх працівників, мають кращу репутацію на ринку, що може допомогти залучати кращих спеціалістів. На практиці для вирішення проблеми охорони праці використовуються різні механізми, серед яких економічні методи займають суттєве місце [2].

Економічні методи скеровані на стимулювання діяльності підприємства для досягнення певних цілей охорони праці з урахуванням інтересів та потреб працівників, трудових колективів та керівників підприємства.

Економічні методи управління охороною праці можуть бути реалізовані через кілька основних напрямків:

Стимулювання безпечних умов праці:

- матеріальні заохочення: надання премій та бонусів працівникам, які дотримуються правил охорони праці та сприяють підвищенню безпеки на робочому місці;
- фінансові винагороди: нагородження працівників або колективів, що демонструють високий рівень безпеки та відсутність травматизму.

Фінансування заходів з охорони праці:

- інвестиції у безпеку: виділення коштів на модернізацію обладнання, встановлення систем безпеки та впровадження нових технологій, що знижують ризик нещасних випадків;
- резервні фонди: формування спеціальних фондів для фінансування непередбачених витрат, пов'язаних із забезпеченням безпеки праці.

Економічні санкції та відповідальність:

- штрафи: запровадження штрафів за порушення правил охорони праці, що стимулює роботодавців та працівників дотримуватися встановлених норм;
- фінансова відповідальність: встановлення матеріальної відповідальності за нещасні випадки та професійні захворювання.

Знижки на страхові внески:

- страхові пільги: надавання знижок на страхові внески для підприємств з низьким рівнем травматизму та високими показниками безпеки.

Пільгове оподаткування:

- податкові знижки: запровадження податкових пільг для компаній, які активно інвестують в охорону праці та демонструють високі стандарти безпеки.

Навчання та підвищення кваліфікації:

- фінансування навчальних програм: виділення коштів на навчання працівників з питань охорони праці, організація тренінгів та семінарів.

Аналіз та оцінка ризиків:

– економічна оцінка ризиків: проведення оцінки економічних ризиків та потенційних втрат, пов'язаних із порушеннями охорони праці, що дозволяє краще планувати заходи з безпеки.

До соціальних показників, що характеризують трудову діяльність у контексті охорони праці, належать: рівень зайнятості, умови праці, тривалість робочого дня, соціальні гарантії, рівень заробітної плати, професійна підготовка та підвищення кваліфікації, соціально-психологічний клімат у колективі, задоволеність працею, рівень травматизму та професійних захворювань, рівень плинності кадрів.

Соціально-економічні показники носять економічний характер і виражаються у вигляді економії або запобігання втрати живої і упредметненої праці на підприємстві.

Важливою складовою діяльності в галузі охорони праці є її ефективність. Визначення ефективності планованих і проведених заходів з охорони праці включає в себе сукупність соціальних, соціально-економічних, інженерних (технічних) і економічних показників, що характеризують виробничу середу до і після реалізації заходів. Ці показники мають відносну незалежність, тому тільки в сукупності можливо визначити ефективність виконаної або запланованої роботи.

Найбільш важливим показником в даному випадку є соціальний. Економічні показники дозволяють об'єктивно оцінити ефективність заходів, але для роботи в галузі охорони праці економічна ефективність важлива, проте не є головною. Навіть при відсутності економічного ефекту актуальність заходів з охорони праці багато в чому визначається їх соціальною і рекреаційно-оздоровчою значимістю [3].

Отже, охорона праці – це комплексне поняття, яке не тільки забезпечує безпеку працівників при виконанні службових обов'язків, а й охоплює цілий ряд заходів, серед яких варто виділити: правові норми і стандарти, технічні заходи, організаційні заходи, медичні аспекти, соціальні аспекти, оцінка ризиків.

Захист життя і здоров'я працівників є найголовнішим напрямком державної політики в галузі охорони праці. Державна політика в галузі охорони праці

постійно вдосконалюється відповідно до нових вимог і викликів сучасності. В Україні ця політика включає кілька ключових аспектів:

Основні складові державної політики в галузі охорони праці:

– законодавча база: Закон України «Про охорону праці», Кодекс законів про працю України, нормативно-правові акти, які детально регулюють питання охорони праці;

– державний нагляд і контроль: державна служба з питань праці та інші органи контролю здійснюють перевірки дотримання норм охорони праці на підприємствах, видають приписи і штрафи за порушення;

– система управління охороною праці, що включає розробку та реалізацію політики безпеки, проведення оцінки ризиків, навчання працівників і впровадження заходів для запобігання нещасним випадкам;

– професійна підготовка і освіта: навчання працівників і роботодавців основам охорони праці, створення спеціалізованих навчальних закладів та курсів підвищення кваліфікації;

– фінансування і підтримка: держава забезпечує фінансування заходів з охорони праці через спеціальні фонди, програми і гранти;

– медичні і соціальні аспекти: надання медичної допомоги, організація медичних оглядів, профілактика професійних захворювань і створення умов для відновлення здоров'я постраждалих працівників;

– соціальний діалог і партнерство: співпраця з профспілками, роботодавцями та іншими соціальними партнерами для забезпечення безпечних і здорових умов праці.

Основні цілі державної політики в галузі охорони праці:

– забезпечення безпеки праці: мінімізація ризиків і запобігання нещасним випадкам на виробництві;

– захист здоров'я працівників: запобігання професійним захворюванням і збереження здоров'я працівників;

– підвищення культури безпеки праці: формування у працівників і роботодавців відповідального ставлення до охорони праці.

Актуальні виклики:

- адаптація до нових технологій: зміни в технологічних процесах вимагають нових підходів до охорони праці;
- забезпечення відповідності міжнародним стандартам: інтеграція національної політики в міжнародну практику охорони праці;
- ефективність контролю: покращення системи нагляду і контролю за дотриманням норм охорони праці.

Негативним наслідком прямого державного регулювання правил виконання робіт та використання обладнання є накопичення значної кількості застарілих та неефективних нормативних актів щодо охорони праці та безпеки життєдіяльності. Ці правила в дійсності не відповідають потребам в організації систем управління безпекою та охороною праці й мають формальний характер, створюючи додаткові перешкоди для можливості на підприємствах використовувати наукові розробки та практичні рекомендації щодо отримання вигоди від охорони праці [1].

Також, необхідно зазначити, заходи щодо ліквідації наслідків аварій спрямовані переважно на врегулювання та посилення загальнообов'язкових вимог без урахування факторів ризику на виробництві (як наслідок, спостерігаються неправдиві висновки про способи запобігання таким нещасним випадкам).

Фінансування заходів з охорони праці покладається на роботодавця, і працівник не несе матеріальних витрат. Для приведення умов і техніки безпеки праці у відповідність до нормативних вимог та подальшого підвищення рівня безпеки з охорони праці на виробництві роботодавець відраховує кошти, розмір яких визначається колективним договором [6].

Витрати, пов'язані з охороною праці, складаються з наступних:

- витрати, пов'язані з відшкодуванням потерпілим внаслідок травм і професійних захворювань;
- пільги та компенсації за важку роботу та роботу в шкідливих умовах;
- витрати на ліквідацію наслідків аварій та нещасних випадків;
- штрафи та інші відшкодування.

Зазначені витрати залежно від їх раціональності, можна розділити на доречні, частково доречні та недоречні. Доречні витрати в першу чергу націлені на підтримку здоров'я працівників, раціональне витрачання їх життєвих сил при

виконанні своїх обов'язків і відновлення працездатності. Вони не тільки забезпечують поліпшення умов праці, а й сприяють підвищенню продуктивності праці. Витрати на пільги і компенсації за несприятливі умови вважаються частково доречними. Таких витрат можна уникнути, знизивши негативний вплив шкідливих виробничих факторів на працівників і в той же час їх можна уникнути шляхом приведення умов роботи до нормативних. До страхових відшкодувань постраждалим від травм та професійних захворювань, витрат на ліквідацію аварій та наслідків нещасних випадків, штрафних санкцій та інших виплат відносяться недоречні витрати. Вони обумовлюють підвищення собівартості продукції, зниження її обсягу тощо [5].

Застосування штрафів до підприємств, установ і організацій вважається одним з економічних методів стимулювання роботодавців до створення безпечних і нешкідливих умов, системи охорони праці, що знижує рівень травматизму на виробництві. Кошти від штрафних санкцій спрямовуються на організацію охорони праці на національному, відомчому та регіональному рівнях.

Отже, економічні наслідки заходів щодо поліпшення умов і техніки безпеки праці формуються у вигляді економії за рахунок зниження втрат від нещасних випадків, травматизму і професійних захворювань, як в економіці в цілому, так і на кожному підприємстві.

Висновки. Приведення законодавства з питань охорони праці у відповідність до законодавства ЄС є важливим процесом для України, яка прагне до європейської інтеграції. Це включає в себе адаптацію та імплементацію директив і регламентів Європейського Союзу в національне законодавство. Основними напрямками такої гармонізації є:

- включення основних вимог директив ЄС з питань охорони праці у національне законодавство;
- створення та впровадження національних стандартів безпеки праці на основі європейських норм та перегляд процедур оцінки ризиків та управління ними;
- зміцнення інституцій, відповідальних за реалізацію законодавства з питань охорони праці, забезпечення їх належного фінансування та ресурсів;

– підготовка фахівців з охорони праці відповідно до європейських стандартів, проведення тренінгів та навчальних програм для підвищення кваліфікації працівників та роботодавців;

– проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності працівників та роботодавців про нові стандарти та вимоги з охорони праці, а також про їх права та обов'язки.

– активна участь у міжнародних проектах та програмах з питань охорони праці, співпраця з європейськими та міжнародними організаціями.

– фінансування заходів щодо управління охороною праці, у довгостроковій перспективі вони окупляться та принесуть значну економічну вигоду. Тому інвестиції в охорону праці слід розглядати не як витрати, а як важливий чинник економічного зростання та соціального розвитку.

Таким чином, гармонізація законодавства з питань охорони праці до стандартів ЄС сприятиме підвищенню рівня безпеки та захисту здоров'я працівників, а також забезпечить відповідність України європейським вимогам, що є важливим кроком на шляху до євроінтеграції.

Література

1. Березуцький В. В. Ризик орієнтований підхід до охорони праці. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2019. 108 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/fbf59c84-d7bb-4c9a-8984-4331be33eec2/full> (дата звертання: 06.07.2024).

2. Бужанська М. В. Актуальні проблеми безпеки праці під час воєнного стану в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2023. № 4 (87). URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/540 (дата звертання: 06.07.2024).

3. Дідур К. М., Дмитрюк С. П. Економічна ефективність впровадження заходів з охорони праці. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 43-49.

4. Ніпіаліді О., Васильчишин О. Сучасний стан охорони праці в Україні у контексті забезпечення її інноваційного розвитку. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1 (21). URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38504/1/D1%96.pdf> (дата звертання: 06.07.2024).

5. Хінальська Т. Р. Економічні аспекти та особливості охорони праці на підприємствах харчової промисловості. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2024. № 75. URL: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1516> (дата звертання: 06.07.2024).

6. Федоренко С. В., Тишковець В. П. Особливості охорони праці на підприємстві: економічні аспекти розвитку. *Економіка та держава*. 2017. № 1. С. 56-58.

References

1. Berezuts'kyj, V.V. (2019), *Ryzuk oriietovanyj pidkhidv okhoroni pratsi* [Risk oriented approach in labor protection], LAP Lambert Academic Publishing, Saarbrücken, available at: <https://repository.kpi.kharkov.ua/items/fbf59c84-d7bb-4c9a-8984-4331be33eec2/full> (Accessed 06.07.2024).

2. Buzhans'ka, M.V. (2023), “Actual problems of labor safety during martial law in Ukraine”, *Visnyk Khersons'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*, vol. 4 (87), available at: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/540. (Accessed 06.07.2024).

3. Didur, K. and Dmitryuk, S. (2020), “Economic efficiency of implementing working measures”, *Agrosvit*, vol. 5, pp. 43-49.

4. Nipialidi, O. and Vasyl'chyshyn, O. (2020), “The current state of labor protection in Ukraine in the context of ensuring its innovative development”, *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, vol. 1 (21), available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38504/1/D1%96.pdf>. (Accessed 06.07.2024).

5. Khinal's'ka, T.R. (2024), “Economic aspects and peculiarities of labor protection at food industry enterprises”, *Visnyk LTEU. Ekonomichni nauky*, vol. 75, available at: <http://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-econom/article/view/1516> (Accessed 06.07.2024).

6. Fedorenko, S. and Tishkovets, V. (2017), “Features of labor in the company: economic aspects of development”, *Ekonomika ta derzhava*, vol. 1, pp. 56-58.

Стаття надійшла до редакції 07.07.2024 р.